

Muiden ohjailu ei säily jatkossa helppona: vaatija joutuu kohtaamaan myös vallitsevat vastavoimat. Sosiaalistuminen kuitenkin lisää yksilön taitoja. Hän oppii käyttämään kieltä yhä tehokkaammin joko tavoitteidensa saavuttamisen välineenä tai inhimillisten kontaktien solmimisen keinona. Onnistuminen ei välttämättä ole taattua, ja mahdollisesti annetut ohjeet eivät aina näytä edes pitävän paikkaansa. Keskustelijaa kehoitetaan pysymään asiassa, mutta pian hän huomaa epäasiallisten hauskuuttajien paistattelevan suosion lämmössä. Vähäsanaaiselle vakuutetaan vaikenemisen kunnearvoisuutta, kunnes hän kuulee olevansa tuppisuu, puhetaidoton moukka.

Hätänyksissään puheyhteisön arvostusta halajava opettelee omasta mielestään korrektein tavan ilmaista itseään – ja luulee selvittäneensä ongelman. Kuitenkin yhteen oikeaan ratkaisuun uskova saa kauhukseen todeta, että häneltä edellytetään kameleontin kykyä. Toisaalta vaimo vierastaa huolellisesti artikuloivaa puolisoa, toisaalta asiakas vahvasti murteellista yhteistyökumppania.

Kielenkäyttöön pohjautuva arvostelu voi olla hyvinkin julmaa. Milloin minkin vähemmistöryhmän, junttien tai ässävikaisten, puhetapaan saatetaan suhtautua pilkallisesti. Neutraali yleiskieli on turvallisin valinta: luottoa haluttaessa on järkevää paitsi panna parasta päälle myös varustaa sanottavansa standardivariantin pyhäpuvulla. Lapin-vaelluksella ei juhlapuhujan retoriikka ole viisaiten valittu vaatekerta. Lokaalisten vaihtoehtojen ja tilanteeseen sopivien rekisterien välillä vallitsee täydennysjakauma: se mikä sopii siellä, ei sovikaan täällä.

Vaikka olemisen taitoja kertyykin vähitellen, maailman avartuminen pelottaa. Siksi on ymmärrettävää, että ympäristö pilkotaan lohkoiksi. Maastoon aukeaa vasen ja oikea, usein myös oikea ja väärä puoli. Kielen avulla rajataan heitä heiksi, meitä meiksi: »Moon meilt, muut on meidän krannist.» Minuutta pönkitetään ryhmän omalla koodilla: salakieli suojaa tunnettajiljoilta. Lääkäri pysyy yhteiskunnassa tärkeänä jo diagnoosin vahvan vieraskielisyyden herättä-

Fennistiikan uusia haasteita¹

Kun yksilön yhdeksänkuinen täysihoito päättyy, ei hän tiedä, mihin maailmankolkaan hän syntyy. Hän ei valitse vanhempiaan, ei isänmaataan eikä äidinkieltään. Alkusaikähdyksestä selvittyään tulokas oivaltaa kuitenkin itkun käyttökelpoisuuden: sanaton viesti on universaali – kuka tahansa tunnistaa vaatimuksen.

¹ Kannanotto perustuu väitöstilaisuudessa pidettyyn lektiioon.

män kunnioituksen vuoksi; byrokraatti tekee itsestään välttämättömän alkuasukasoppaan nimikkeiden viidakkoon.

Rajavyöhykkeillä seikkailija joutuu huomaamaan, miten paljon epätasa-arvoa kieleen sisältyy. Oikeuksien epäsymmetrisyys näkyy monessa: ylempi voi käskää, alempi voi vain toivoa. Sanat muuttuvat miehen mitan mukaan: vanhapoika on piippuineen itse leppoisuus, kun taas vanhapiika kärsii ainakin liian kireästä nutturasta.

Merkitykset tuntuvat värityvän tilanteen ja käyttäjän mukaan, vaikka kieli olisi yhteinenkin. Kuinka käy sitten, kun etsijä harhaa oman maansa ulkopuolelle, havahtuu oudon kielen kautta outoon kulttuuriin? Ovatko rajat edes ylitettävissä muuten kuin maantieteellisesti?

Vaikka kaksi samaakin kieltä puhuvaa saattaa epäonnistua myönteisen vuorovaikutussuhteen luomisessa, erityisesti syntyperäisen ja ei-syntyperäisen yhteisymmärrys voi osoittautua vaikeasti tavoitettavaksi päämääräksi. Erehtyminen voi sijoittua tapakulttuurin alueelle: tervehdimme sopimattomalla tavalla tai viemme tuliaisiksi puukon. Valitsemme väärän puheenaiheen, törmäämme tabuun: ihastelemme somia pikkuporsaita muslimi-isännän läsnäollessa. Eleemme tulkitaan väärin tai oman kiellemme sana muistuttaa jossakin muussa kielessä vähemmän salonkikelpoista käsitettä. Kömmähdysten mahdollisuuksia piilee joka puolella.

Joskus vaikeuksia on ratkottu matkimalla isäntäväen toimintoja. Vanha kasku kertoo aroista vieraista, jotka varmuuden vuoksi tekivät kaiken samoin kuin isäntänsä. Tämä kaatoi kahvia lautaselleen. Vieraat seurasiivat mallia. Isäntä lisäsi lautaselle kermaa ja sokeria, samoin vieraat. Sen jälkeen isäntä antoi lautasen – kissalleen. Kissasta huolimatta tarina ei kerro USA:n nykyisestä presidentistä vaan eräästä hänen edeltäjästään.

Erilaisuuden ja erikielisyyden haittoja on jo kauan pyritty vähentämään. Ihmiset ovat kehittäneet kansainvälisiä apukieliä, esimerkiksi volapükini ja esperanton. Keksitty yhteisyys ei oikein ole toiminut: suuremman valtakielen alueella ei tarvittavaa prestiisiä

ole saavutettu, ja kansainväliset kielet ovat jääneet harrastajien kiinnostuksen kohteiksi.

Kun maailma on matkustamisen helpouden vuoksi kutistunut, vieraaseen kulttuuriin törmää yhä useampi. Kulttuurienvälisen viestinnän ongelmien ratkaisu on entistä tärkeämpää. Tämänhetkinen maailma korostaakin kansainvälistymisen merkitystä yhä enenevässä määrin. Valtiolliset rajat siirtyvät, katoavat tai avautuvat ennennäkemättömän vauhdikkaasti. Myös Suomi on tempautunut myllerrykseen mukaan. Se on menossa Euroopan Yhteisöön mutta toisaalta moni on tulossa Suomeen. Kansainvälistymisellä on kahdet kasvot: meidän on opittava eurooppalaisiksi ja joidenkuiden on opittava »suomalaisiksi». Ulkomaille meno on ollut harvojen oikeus, mutta monikulttuurinen kotimaa on paikan päällä tässä ja nyt. Itse kukin voi joutua arvailemaan, kuka tulee päivälliselle.

Uudenlainen, vuorovaikutukseen perustuva suhde ulkomaalaisiin on asettanut suomea vieraana kielenä opettavallekin uusia haasteita. Ennen suomea saattoi opiskella joku, joka oli pelkästään teoreettisesti kiinnostunut kiellemme erikoisuuksista. Nyt ei riitä että hallitsee 15:n sijamme järjestelmän, vaan maahamme jäävän on opittava toimimaan mahdollisimman tarkoituksenmukaisesti erilaisissa tilanteissa. Perinteinen kielioppi on usein unohtanut kielen sosiaalisen ulottuvuuden. Viestintätapahtuman selkkauksettoman etenemisen kannalta ei ole samantekevää, miten, missä ja kenelle jotakin sanotaan.

Useimmiten keskusteluissa pyritään välttämään konflikteja, mutta tilanteittain kommunikoiden edut saattavat olla ristiriidassa keskenään. Joskus on pakko esim. rajoittaa kuulijan toimintavapautta tai loukata hänen yksityisyyttään liiallisella tungettelulla. Tällainen impositiivisuus merkitsee aina kuulijan »kasvojen uhkaamista» (*face threatening*). Konsensuksen vaarantuminen on kuitenkin mahdollista estää, jos liian hyökkäävää esiintymistä vältetään. Yksi tärkeitä kielenopetuksessa huomioon otettavia seikkoja onkin selvittää, miten tietyt kasvoja

Opetus

uhkaavat puhetoiminnot toteutetaan ja miten saatua tietoa voi hyödyntää suomi vieraana kielenä -didaktiikassa.

Vieraan kielen oppimisen tavoitteeksi ei siis riitä vain uuden kielellisen koodin hallinta, vaan on pyrittävä kokonaisvaltaisen kommunikatiivisen kompetenssin kehittämiseen. Konkreetit sovellukset eivät saa kuitenkaan jäädä pelkästään erilaisten vaihtoehtojen esittelyksi, vaan myös variaation perusteet on tehtävä selviksi. Olennaista on herkistäminen relevanttien muuttujien vaikutuksen havainnointiin: miten päämäärä saavutetaan parhaiten erilaisissa tilanteissa. Esim. impositiivit eivät koskaan ole pelkkää monologia vaan osa vuoropuhelua. Kielenopetusta ei myöskään voi irrottaa kulttuuritaustan tuntemuksen opettamisesta. Ihmisten käyttäytyminen vaikkapa julkisissa keskusteluissa on tietyksi yksi, varsin vähäisen kulttuurisen informaation ulottuvuus, mutta saatu tieto onkin tarkoitettu sovellettavaksi. Sen ymmärtäminen, että hyvin erilaisetkin menettelytavat voivat olla efektiivisiä, vähentänee kielteisten asenteiden ja ennakkoluulojen osuutta, mikä ei ole haitaksi kulttuurienvälisen vuorovaikutuksen vaikealla alueella.

PIRKKO MUIKKU-WERNER